

11. Полтавіка. Полтавська енциклопедія: у 12 томах. – Том 12: Релігія і Церква / Гол. ред. О. А. Білоусько. – Полтава: «Полтавський літератор», 2009. – 756 + XL с., схеми, карти, табл.
12. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 1024 с.
13. Матвієць О. М., Школа і долі: Історія Пирогівської загальноосвітньої школи Глобинського району Полтавської області / О. М. Матвієць. – Глобине: Поліграфсервіс, 2005. – 496 с.
14. Шкляр Василь Характерник. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. – 304 с.
15. Журналы 44-го очередного собрания 1908 года с докладами управы и приложениями. – Кременчуг: Типография И. А. Дохмана, 1909. – 180 с.
16. Журналы 45-го очередного собрания 1909 года с докладами управы и приложениями. – Кременчуг: Типография И. А. Дохмана, 1910. – 188 с.
17. Отчёт управы за 1907 год. Кременчугское земство Полтавской губернии. – Кременчуг: Типография И. А. Дохмана, 1908. – 216 с.
18. Сборник постановлений по народному образованию уездных земских собраний Полтавской губернии за 1907 г. – Полтава, 1908. – 299 с.
19. Центральний державний історичний архів України, ф.707, оп. 229, спр. 181, 196.

УДК 377(770+571 «19/1917»

Олена Одинець
(м. Полтава)

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Авторка статті здійснила спробу узагальнити на основі опублікованих джерел та досліджень основні напрямки і зміст діяльності закладів освіти, які відкривалися для покращення забезпечення професійними кадрами різних галузей економіки українських губерній. Акцентована увага на аграрній та промисловій галузях, які в результаті урядових реформ набули динамічного розвитку.

***Ключові слова:** сільське господарство, сільськогосподарські училища, школи садівництва, промислові училища, ремісничі школи.*

У сучасних умовах реформування різноманітних сфер суспільного життя важливим є подолання низки проблем, пов'язаних із вихованням підростаючого покоління та підвищенням рівня кваліфікації педагогічних кадрів. У цьому контексті беззаперечну суспільно-політичну вагу має дослідження особливостей розвитку мережі освітніх закладів та специфіки її функціонування у попередні періоди, зокрема мережі земських професійних навчальних закладів України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета статті – з'ясування особливостей політики російського уряду щодо розвитку земських навчальних закладів професійної освіти на Полтавщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

В освітній реформі 60-70-х рр. XIX ст. російський уряд основну увагу приділяв, насамперед, реформуванню загальної та вищої, а також духовної освіти. Що стосується професійної освіти, то цілісної концепції її реформування він не мав. У цілому до 80-х рр. XIX ст. урядова політика в цьому питанні обмежувалася переважно заохоченням приватної та громадської ініціативи. Унаслідок цього не існувало і єдиної загальнодержавної системи професійної освіти [5].

Ситуація змінилася з кінця 70-х рр. XIX ст., коли уряд розпочав об'єднання існуючих розрізнених навчальних закладів у певну систему. Ураховуючи величезну роль сільського господарства та його питому вагу в економіці, насамперед це стосується сільськогосподарських навчальних закладів. На першому етапі була реорганізована система аграрної освіти, створена раніше. Посилення товаризації сільського господарства в пореформений період виявило потребу в посиленні агрономічного обслуговування, тому міністерство державного майна ліквідувало існуючі училища садівництва і створило шість сільськогосподарських училищ, у тому числі два в Україні: Уманське училище землеробства і садівництва (1868 р.) та Харківське землеробне училище (1854 р.).

На другому етапі, у 70-80-х рр. XIX ст., уряд намагається об'єднати розрізнені сільськогосподарські навчальні заклади й створити певну систему, яка б включала нижчі аграрні училища і школи, а також сільськогосподарські відділення при загальноосвітніх школах. Для розвитку середньої аграрної освіти велике значення мало видане в 1878 р. «Положення та штати землеробного училища», за яким вони протягом шести років навчання мали готувати техніків та інших спеціалістів з ремонту та експлуатації сільськогосподарських машин та знарядь, виноградарства й виноробства, садівництва, тваринництва й первісної обробки продуктів тваринництва, агрономії і землемірної справи. Починаючи з 90-х рр. XIX ст. виникла потреба більш чіткої спеціалізації під час підготовки агрономів, зоотехніків, інших фахівців сільського господарства [4]. Тому в училищах починають відкриватися спеціальні відділення для підготовки шовководів, меліораторів тощо.

У 1883 р. урядом було видане «Нормальне положення про нижчі сільськогосподарські школи», яке внесло деяку одноманітність в їх організацію та зміст навчання. Усі нижчі сільськогосподарські школи поділялися на два типи – загальні і спеціальні. Навчальні заклади загального типу готували фахівців з усіх основних галузей сільського господарства, а спеціальні – лише з окремих галузей, наприклад, садівництва, виноградарства. Згідно з положенням школи обох типів – і загальні, і спеціальні – поділялися на розряди. Школи, що належали до першого розряду, готували тих, хто міг вести «поліпшене селянське господарство» або займати у великому господарстві посади нарядчиків сільських робіт, старост і прикажчиків; школи другого розряду –

«знаючих сільських робітників». У загальних школах навчання тривало три роки, а в спеціальних – 1–2 роки. Аналогічною була і система жіночої сільськогосподарської освіти, запроваджена в 1900 р. [3].

На кінець XIX ст. в Україні діяло 29 нижчих аграрних навчальних закладів. Початок XX ст. позначився подальшим розвитком середньої та нижчої сільськогосподарської освіти, передусім, за рахунок земської і приватної ініціативи. У 1905 р. нараховувалося вже 45 нижчих сільськогосподарських шкіл, а в 1915 р. – 57, з них 4 жіночі заклади. Причому з цих 57 навчальних закладів лише 12 були державними, 23 були відкритими земствами, 10 – сільськогосподарськими товариствами і 12 – приватними особами [6, с. 139-140].

Після розгляду в Державній раді і доопрацювання законопроект «Основні положення про промислові училища» був затверджений царем у березні 1888 р. У законі вперше були сформульовані принципи організації системи спеціальної освіти, визначені головні шляхи підготовки кваліфікованих робітників, майстрів і техніків, професійно-технічні навчальні заклади введені до загальної системи закладів народної освіти. Відповідно до закону система технічної освіти мала складатися з трьох основних типів промислових училищ: середніх технічних, нижчих технічних і ремісничих. У наступні роки система професійно-технічної освіти розширилась за рахунок створення більш спрощених і здешевлених шкіл: у 1893 р. уряд видає «Положення про школи ремісничих учнів», у 1895 р. – «Положення про нижчі ремісничі школи» [4].

Середні технічні училища в другій половині XIX ст. в Україні не були створені. Нижчі технічні училища відкривалися різного профілю: залізничні, будівельні, гірничі, механіко-технічні та інші, які готували нижчий технічний персонал – майстрів, механіків, машиністів, десятників тощо. Як і у випадку з сільськогосподарською освітою, поряд з урядовими відомствами значну роль в їх заснуванні та утриманні відігравали органи місцевого самоврядування, громадські (відділення Російського технічного товариства, товариства грамотності тощо) та професійні (з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії, Всеросійський з'їзд борошномелів та ін.) організації.

Швидкий розвиток вуглевидобувної та залізорудної промисловості обумовив початок нового етапу в розвитку спеціальної гірничої освіти в Україні. Окружні гірничозаводські училища і школи дореформеної доби в Донбасі, що зберігалися в другій половині XIX ст. і готували рудничних і гірничозаводських майстрів, лаборантів, креслярів, кваліфікованих робітників уже не могли задовільнити потреби. Тим більше, що в 1879 р. ці навчальні заклади були передані у відання міністерства народної освіти й незабаром втратили професійний характер.

Найчисленнішу групу становили ремісничі училища, перші з яких почали виникати в 60-70-х рр. XIX ст. До початку XX ст. в Україні нараховувалось 26 ремісничих училищ, у тому числі 12 – у Харківській губернії, 4 – у Херсонській, по 3 – у Катеринославській і Таврійській, 2 – у Чернігівській і по 1 – у Київській і Полтавській губерніях, більшість з яких була відкрита в 1890–1900 рр., переважно земствами Харківської губернії (10 училищ). На початку XX ст. було відкрито лише одне Єлізаветградське єврейське ремісниче училище (1905) [2, с. 116].

Наступну групу становили ремісничі школи, найстарішими з яких у Миколаєві у 1863 р. була відкрита, морським відомством, портова реміснича школа з чотирирічним терміном навчання, яка готувала кадри для Миколаївського адміралтейства та Севастопольська реміснича школа Російського товариства пароплавства і торгівлі (1866).

Після затвердження в 1902 р. закону про ремісничі навчальні майстерні й курси земства значно активізували розвиток цих форм професійної та ремісничої освіти. Так, тільки в Полтавській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. було організовано 45 різноманітних майстерень: шевських, кошикових, столярно-різьбярських, столярно-колісних, ткацьких, гончарських, слюсарно-ковальських тощо. Узагалі слід зазначити, що на професійну освіту земства виділяли питому частку своїх коштів. Як приклад, можна послатися на діяльність Катеринославського губернського земства, витрати якого за 40 років (1876–1916) збільшились майже у 12 разів – з 21,2 до 248,6 тис. крб. і становили 56,6% від його загальних витрат [5].

Професійну підготовку молоді здійснювали також ремісничі класи й відділення при народних училищах. Скажімо, у 1899 р. при народних училищах Правобережної України їх було створено 25. Проте домінуючою формою професійної підготовки кадрів для промисловості і транспорту залишалася система практичного учнівства у процесі виробництва. Статут про промисловість 1893 р. визначав термін навчання у 3–5 років, хоча на практиці воно тривало 5–8 років і лише на заводах і фабриках наближалось до встановленого законом рівня [1, с. 151].

Таким чином, урядова політика Російської імперії щодо розвитку професійної освіти другої половини XIX – початку XX ст. зазнала значних змін. У перші пореформені десятиліття уряд обмежувався головним чином просуванням приватної та громадської ініціативи, не створюючи єдину систему професійної освіти, а з кінця 70-х років він намагається об'єднати різні навчальні заклади, спочатку сільськогосподарські, а потім промислові, до певної системи однотипних навчальних закладів. В результаті було сформовано нормативно-правову базу галузі, розроблено кілька основних типів навчальних закладів, зросла їх мережа. Якщо до кінця XIX ст. в Україні

створено понад 110 професійних навчальних закладів, які готували спеціалістів для різних галузей народного господарства, то за наступні півтора десятки років їх кількість зростає в 5 разів і сягнула близько 550 середніх та нижчих професійних навчальних закладів. У той же час багато важливих галузей – металургія, хімічна, електротехнічна, взагалі не мали навчальних закладів.

Джерела та література

1. Кікто С. Напрями просвітницько-виховної діяльності земств полтавської губернії. Педагогічні науки. 2015. Вип. 64. С. 149–153.
2. Козаченко А. Організаційно-правова діяльність земства з метою розвитку аграрної галузі наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. Козаченко // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2010. – № 3 (62). – С. 115–124.
3. Мачача Ю. М. Особливості розвитку аграрної освіти в Україні (на прикладі жіночих і чоловічих сільськогосподарських шкіл / Ю. М. Мачача // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 108.1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_54.
4. Полтавіка. – [Електронний ресурс]. – URL: http://history-poltava.org.ua/?page_id=167
5. Прокопенко Л. Політика російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. [Електронний ресурс]. – URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11pllpto.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11pllpto.pdf)
6. Улюкаєв С. Г. Нижча сільськогосподарська освіта на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Е. Улюкаєв // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 2. – С. 138–145.

УДК 37(091)(477)«1917/1921»(082)

Наталія Семергей
(м. Полтава)

РУХ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ОСВІТИ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РОКІВ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено аналізу відображення в новітній українській історіографії руху за українізацію освіти у добу Української національно-демократичної революції 1917–1921 років. З'ясовано, що в історіографічному дискурсі проблематика українізації освіти окресленого періоду представлена загалом репрезентативно. Виявлено, що історики звертали уваги на такі аспекти як-от суспільно-політичні умови, сутність та особливості державної політики у сфері освіти; місце і роль педагогічних кадрів у піднесенні національного руху за побудову української освіти; ціннісно-світоглядні засади освітньої реформи та педагогічна думка; організатори освіти та лідери руху за українізацію шкільництва; сутність змін в структурі, змісті, методичних та організаційно-педагогічних засадах освіти і виховання дітей та молоді; історичне значення,